

Türk Yazınında Batı Tekniğiyle Yazılmış İlk Roman:

Hasan Mellâh (Denizci Hasan)

Yrd.Doç.Dr. Ayten ER *

Yazınımızda, Tanzimattan sonra, Fransız etkisini en çok duyumsayan tür olarak bilinen "roman", özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra, batı tekniğiyle yazılan roman örneklerinin çoğalmas ve halkın beğenisini kazanmasıyla gittikçe yaygınlaşarak ayrıcalıklı bir yer edinmiştir¹.

Tanzimat romanı denince akla gelen ilk ad, yapıtlarının çoğu çeviri ya da uyarılama olan ve Servetifünun roman ve öyküsü üzerinde köklü bir etkiye sahip Ahmed Midhat'tır². Servetifünun romanının doğmasına ve Fransız roman tekniğinin yazınımıza girmesine öncülük eden Ahmed Midhat, bu alanda yaptığı çalışmalarla Türk ve Fransız yazını arasında köprü oluşturma görevini üstlenmiş, özlemini duyduğu okur kitlesini yaratabilmek için batı tarzında yazılmış roman örnekleri sunmayı uygun bulmuştur.

"Tanzimat Fermanı" ilan edilmiş, ancak batı tekniğiyle yazılmış bir romanı kabullenebilecek bir toplum yapısı henüz oluşmamıştır. Toplumsal değişimlere koştur olarak roman türü de istenilen düzeye gelememiş, "modern Türk romanının doğması ve yazınsal bir tür olarak kabul edilmesi için 19. yüzyılın sonlarını beklemek zorunlu bir hal almıştır*.

Okur kitlesi olarak henüz istenilen düzeye gelememiş ve yıllar yılı **Kerem ile Aslı** ve **Ferhat ile Şirin** okumayı alışkanlık haline getirmiş bir topluma, Fransız yazınından yapılan çeviri romanları okutmak kolay iş değildi³. İşte böyle bir ortamda,

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Perin, Cevdet, **Tanzimat Edebiyatında Fransız Tesiri**, Pulhan Mat., İstanbul, 1946, s.100.

² A.g.y., s.100.

* Modern Türk romanının başlangıcı olarak modern Türk düzyazısının ilk örneği Recâi-zade Ekrem'in **Araba Sevdâsı** kabul edilmektedir. Gerçekte, bir tanzimatçının yazdığı Servetifünun romanından başka bir şey değildir.

³ s. 103.

Ahmed Midhat, doğu masallarının gizemli ve olağanüstü dünyasından çıkmak istemeyen Türk okurunun zevklerini değiştirmek ve ona farklı dünyalar sunarak ufkunu genişletmek amacıyla Fransız yazınında kullanılan anlatım tekniklerini örnek alarak düşüncelerini bu yolla açıklama ve yayma yolunu seçmiştir.

Ahmed Midhat'ın Fransızca'ya olan hayranlığı Sofya'da Politika Dairesi sekreterliğine atandığı yıllarda başlamış ve yaptığı ilk çevirileri Tuna Vilayet Gazetesi'nde yayınlamıştır. Çevirilerle başlayan Fransızca sevgisi böylece daha da ilerlemiş ve yazdığı romanlarda Fransız yazınındaki anlatım tekniklerini kullanmasıyla doruk noktasına ulaşmıştır.

Ahmed Midhat'ın Fransızcaya olan düşkünlüğü bu kadarla da kalmaz. Çevirisine, 1871 yılında Teodor Kasap (1835-1905) tarafından başlanan ünlü Fransız yazar Alexandre Dumas'nın (**Le Comte de Monté-Cristo** (Monte-Kristo Kontu)⁴ adlı romanı, içlerinde Ahmed Midhat'ın da bulunduğu otuz kadar kişinin yardımıyla üç yılda tamamlanır. Yazarın sürgünde olduğu yıllara rastlayan bu çalışma, bir buçuk yıl sonra kaleme alacağı **Hasan Mellâh** (Denizci Hasan)⁵ adlı romanına esin kaynağı olacaktır.

Gerçekte de yazarın kafasında roman yazma düşüncesi Rodos adasında sürgünde olduğu dönemde doğmuştur. Bu da, çevirisine yardımcı olduğu **Monte-Kristo Kontu**'ndan ne denli etkilendiğini açıkça göstermektedir; çünkü yazınsal yaşamında dönüm noktasını oluşturan **Hasan Mellâh, Hüseyin Fellah, Dünyaya İkinci Geliş** ve **Flâtun Beyle Rakım Efendi** adlı romanlarını sürgünde olduğu yıllarda yazmıştır.

Ahmed Midhat'ın da yardımıyla çevirisi tamamlanan **Monte-Kristo Kontu** oldukça büyük bir okur kitlesi bulur; çünkü Türk okurunun tanıdığı "ilk batılı roman" örneğidir. Ayrıca, Fransız yazınında içindeki olağanüstü ve şaşırtıcı olaylarla büyülenmiş Türk okurunu doyuracak başka bir yapıt daha yoktu.⁶ Ahmed Midhat romanın gördüğü büyük ilgiyi şöyle açıklar "Aman yâ rab! O zaman

⁴ Dumas, Alexandre, **Le Comte de Monté-Cristo**, Eds Garnier Frères, Paris, 1962.

⁵ Ahmed Midhat, **Hasan Mellâh** (Denizci Hasan), Kültür Bak.1000 Temel Eser: 75, İstanbul, 1975.

⁶ A.g.y., s.14.

Monte-Kristo Kontu romanı, halkın hayran bakışlarına nasıl da çarpmıştı. Ansızın oluveren o tesadüflerin her biri insan gücünün üstünde bir edebi ustalık olmak üzere kabul edilmişti⁷. Romana gösterilen bu büyük ilgi Ahmed Midhat'ın kafasındaki roman yazma düşüncesini daha da kesinleştirir. **Denizci Hasan**'ı yazarak, bölüm bölüm yayınlar. Roman çok beğenilir.

İşte biz bu çalışmada, Ahmed Midhat'ın **Denizci Hasan'da Monte-Kristo Kontu** adlı romandan esinlenerek kullandığı anlatım tekniklerini genel çizgileriyle göstermeye çalışacağız. "Çünkü karşılaştırmalı edebiyat yaparken konular arasında bir benzerliğin bulunması gerekmez, bir yazar başka bir yazarın yapıtını okur, beğenir, belli bir süre okuduğu yapıtın havasında kalır, kendisi de o biçim bir yapıt yazmaya karar verir"⁸, diyen Cevdet Perin iki roman arasındaki yakınlığın ancak bu tür bir benzerlikle açıklanabileceğini ifade eder.

Konu olarak, birbirinden tamamiyle farklı olan söz konusu iki roman arasındaki ilk benzerlik başlık seçiminde çıkıyor okurun karşısına: **Monte-Kristo Kontu, Denizci Hasan**. Her iki roman da başkişinin adını taşır. Böylece okurun imgeleminde başkişilerle ilgili olarak soru işaretleri yaratılır ve romanların bu kişiler etrafında yoğunlaşacağı konusunda da ilk ipuçları verilmiş olur.

Romanlar boyunca meydana gelen olaylar, 19.yüzyıl Fransız romanının en belirgin özelliği olan her şeyi bilen (omniscient), her şeyi gören (omnivoyant) ve her yerde var (omniprésent) olan bir anlatıcı tarafından verilir. Tanrısal bakış açısına (focalisation zéro)⁹ sahip bu anlatıcı, olaylara istediği gibi yön verir, en ince ayrıntılar üzerinde bile durur ve zaman zaman da okura doğrudan seslenerek karşılıklı söyleşi havası yaratır.

"Dantés'nin babası acı ve endişeden ölüyordu.
Dantés'ye gelince, biz ona ne olduğunu
biliyoruz"¹⁰.

⁷ Perin, Cevdet, a.g.y.,s. 14.

⁸ s. 107.

⁹ Pagès, Alain; Joelle Pagès-Pindan, **Le Français au lycée**, Fernand Nathan, Paris, 1986, ss.124-125.

¹⁰ Dumas, Alexandre, a.g.y., s.826.

"İş bu kederin sebebi henüz kimsece bilinmediği halde biz, burada, o hususa dair biraz bilgi verebiliriz"¹¹

Tzvetan Todorov¹² tarafından "anlatının bileşimleri" (Combinaison du récit) olarak tanımlanan üç temel anlatı tekniği dönüşümlü, zincirleme ve iç içe anlatı- (alternance, enchainement, enchâssement) - iki romanda da ortak yönü oluşturan en belirgin yapıdır.

Başkişilerin ve olay örgüsü içinde yer alan diğer kişilerin başından geçen olaylar dönüşümlü olarak anlatılır, araya başka olaylar girer, anlatıcı ilk olaylara kaldığı yerden devam eder. Bir olay bitmeden zincirleme olarak başka bir olaya geçilir, zaman zaman da belirli başlangıcı ve sonu olan küçük olaylar iç içe anlatılır. Anlatılan olayların tümü temelde yer alan başkişiler üzerine kurulmuş "çerçeve, öykü" içinde yer alır ki bu da her iki romanda da okuru **Binbir Gece Masallarının** iç içe betimlenmiş farklı evrenlerine götürür. Orada da masalların tümü, başkişi Şehrazat'ın çevresinde gelişir ve birbirine eklenir.¹³

Olay örgüleri belirli kişiler etrafında dönüp durur. **Monte-Kristo Kontu**, Edmond Dantés, Morrel, Mercedes, Villefort, Caderousse, Fernand ve bunların çocukları etrafında gelişir. **Denizci Hasan**'da da durum bundan farklı değildir. Roman, Hasan, Cuzella, Alonza, İliya, Alfons, Timur Bey ve Dominiko Badya Üzerine kurulmuştur.

Olayların "bileşimlerine göre sıralanmış olması, okurun merakını uyandırır ve bakış açısını çeşitlendirir.

"Şimdi Danglar'ı bırakıyor... Dantés'yi izliyoruz." "Villefort'u Paris yolunda bırakıyor, Tuilleries'ye giriyoruz." "Okuyucularımızın bizi bu küçük köyde izlemeleri gerekiyor." ¹⁴

¹¹ Ahmed, Midhat, a.g.y., s.8.

¹² Todorov, Tzvetan, *L'analyse Structurale du récit*, communications 8, Eds du Seuil, Paris, 1981, s. 148.

¹³ A.g.y., s.146.

¹⁴ Dumas, Alexandre, a.g.y. s.4.

Romanlardaki olay örgüleri kısaca şu şekilde gelişir :

Monte-Kristo Kontu'nda Edmond Dantés düşmanlarının hazırladığı bir tuzakla hapse atılır. Gerçekte suçsuzdur. Ondört yıllık bir mahkumiyetten sonra, felaketine neden olanlardan sırasıyla intikam almaya başlar. **Denizci Hasan**'da da Hasan, sevgilisi Cuzellayı kaçıran Dominiko Badya'nın peşine düşer.

Ahmed Midhat romanında kullandığı ortak anlatım tekniklerinin yanında "Meddah ve halk hikayeleri"nde kullanılan yorumlama tekniğinden de büyük ölçüde yararlanır. Böyle bir yaklaşımla, Türk okuru daha önce okumaya alışık olmadığı bu tür bir romanda, tanıdık ifadeler bulacak ve daha kolay benimseyecektir. Bölümler "şimdi biz, Kartacena'daki son olaylar demek olan o geceki olaylara bir bakalım." "Bundan evvelki dördüncü kitapta, biz denizci Hasan'ın Fas'taki macerasını yazarken, biçâre çocuk nerede ve ne halde idi, hatırlınızda tutuyor musunuz?". "Denizci Hasan'ı nerede bırakmıştık"¹⁵ gibi yorum ve soru tümceleriyse sık sık kesilir. Batılı roman tekniğiyle Türk halk hikayelerinin ve Meddah'ın alışılacelmiş tekniği kaynaştırılarak buram buram batı kokan bir romanın yaratılabileceği her türlü güçlük ortadan kaldırılmış olur.

Her iki roman da rastlantısal ve olağanüstü olaylar üzerine kurulmuş olmasına karşın, **Denizci Hasan**'ın gerçeklik boyutu daha kesin verilere dayanır.

Edmond Dantés hapisten çıktıktan sonra bir rastlantı sonucu eski düşmanlarıyla karşılaşır, intikam almasında rastlantılar önemli bir işlev üstlenir.

Denizci Hasan'da yer alan olağanüstü olaylarda doğu masallarının gizemli düşselliği hep duyumsanır. Cuzella Hasan'ı görür görmez aşık olur. Daha doğrusu ona daha önceden gördüğü resimden aşık olmuştur¹⁶. Hasan ile Alonzo Cuzella'yı bulurlar. Cuzella rastlantı sonucu düşürdüğü testi ile Hasan'ı öldürür, ancak Hasan yıkanırken kalkar oturur¹⁷.

Romanlar arasında kişilerin sunuluşu açısından dikkatimizi

¹⁵ Ahmed Midhat, a.g.y., s.183.

¹⁶ A.g.y. ss. 128, 136.

¹⁷ ss. 580-582.

çeken ortak nokta, ikileme (redoublement)¹⁸ tekniğinin kullanılmasıdır. Yani romanlarda yer alan başkişi ve kişilerin içinde buldukları toplumsal ortamlara ve yaşadıkları olaylara göre farklı adlarla çağırılmalarıdır.¹⁹

Edmond Dantés ve Denizci Hasan iyi eğitim görmüş deneyimli denizcilerdir, ancak kişilik olarak birbirlerine benzemezler. Edmond Dantés "çok atak, çok heyecanlı, çok serüvenci ve çok kinci" bir mizaca sahipken Denizci Hasan "soğukkanlı, sabırlı, akıllı ve serüvenden hoşlanmayan" bir delikanlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi aralarındaki benzerlik yalnızca okura sunulmuş bağlamında çıkar karşımıza.

Edmond Dantés'nin ve Denizci Hasan'ın adı ve kılığı durmadan değişir. Edmond Dantés roman boyunca Lord Wilmore, Rahip Bozeni, Denizci Simbat ve Monte-Kristo Kontu olur. Moreller'in borçlarını öderken Denizci Simbat, Caderousse'dan intikam alırken Rahip Bozeni, hapisten çıktıktan sonra ise Lord Wilmore'dur. Roman boyunca adını değiştiren yalnızca Edmond Dantés değildir. Danglar, Le baron Danglar, Fernand, Monsieur de Morcerf, Villefort da Monsieur de Villefort olur²⁰.

Denizci Hasan ise, Polikon Efendi, Maltalı Denizci ve Seyid Hasan olarak çıkar karşımıza. Hasan'ın azılı düşmanı Dominiko Badya ise Pavlos, Seyid Ali, Yordan Yani Kaptan Viterbo, Gadyoş, Şeyh Abdülkadir, İspanyol, mühendis ve Ali Abbasi Beydir²¹.

Kullanılan ikileme tekniğiyle düşmandan intikam alma kolaylaşır ve olaylara acıcılık kazandırılır. Zaman zaman ad ve kılık değiştirme öylesine karmaşık bir görünüm sergiler ki, okur kişiler arasındaki yakınlık derecesini anlamakta güçlük çeker ve daha

¹⁸ İkileme "redoublement", kökeni 19.yüzyıla dayanan ancak 1950 yılından sonra altın çağını yaşayan "Yeni roman" okulu içinde yer alan romancıların sıklıkla kullandığı bir anlatım tekniğidir. Ahmed Midhat'ın da Alexandre Dumas'nın **Monte-Kristo Kontu**'ndan esinlenerek kullandığı bu teknik, ister istemez aklımıza, acaba **Hasan Mellâh** (Denizci Hasan) yazınıımızdaki ilk yeni roman örneği de olabilir mi sorusunu getiriyor.

¹⁹ Astier, Pierre. A.G. **La Crise du roman français et le Nouveau-réalisme**, Editions debresse, 1968, s.221.

²⁰ Dumas, Alexandre, a.g.y., ss. 4, 303, 318, 359.

²¹ A.g.y. ss. 291, 317, 318, 520.

dikkatli olmaya zorlanır.

Okur sürekli olarak uyanık olmak zorundadır, çünkü Ahmed Midhat sadece zevk vermek için değil, aynı zamanda, uygar bir insana gerekli bir takım bilgileri de vermek için, "batı uygarlığına girmeye ve modern bir yazın oluşturulmaya çalışılan bir dönemde böyle bir roman yazmıştır. Ahmed Midhat okuru aydınlatma ülküsünü daha da ileri götürerek, bilgi alanını genişletir ve her alanda bilgi vermek ister. "Korsanlık, batılı giyim ve yaşam tarzı, hıristiyanlık, doğulu giyim ve yaşam tarzı, hürriyet, kölelik, aşk, aile ve ahlâk" gibi konular **Denizci Hasan**'da üzerinde titizlikle durulan ve irdelenen öğelerdir.

Ahmed Midhat, bu konuları kuru kuruya anlatmak yerine, roman kişilerine bu olayları özellikle yaşatır ve okuru da yaşanan olayların içine çekmeyi ve bilgilendirmeyi amaçlar.

Monte-Kristo Kontu'nda olayların büyük bir çoğunluğu kurgusal olmasına karşın, **Denizci Hasan**'da coğrafi ve tarihi bilgilerin kesinliği çok önemlidir.

Birinci romanda Fransa tarihinden, Napolyon'un Elbe adasına gidişinden ve XVIII.Louis'den söz edilir²². İkinci romanda ise tarihi olaylar başvuru kaynaklarıyla birlikte verilir.

"Efendim, o zamanlar Mısır "Kölemen Beyleri" adlı yirmidört beyin elinde bulunup hattâ devlet tarafından oraya vâli tayin edilen kimseler bile, bu yirmidört Kölemen beyin elinde kalırlardı"²³. "Tarihteki hallerini fazla merak edenler, Cevdet Paşa'nın tarihine müracaat edebilirler"²⁴.

Uzamsal olarak her iki romanda geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Hatta, **Denizci Hasan**'daki uzamın boyutları, okuru söz konusu ülkeler hakkında bilgilendirmek için daha da geniş tutulmuş, öyle ki 19. yüzyıl Türk okuru için düşselliğini her zaman koruyacak olan ikinci bir evren yaratılmıştır. Roman kişileriyle birlikte, okur

²² ss. 62, 146, 117, 128

²³ Ahmed, Midhat, a.g.y., ss. 325, 327.

²⁴ s.325. "Ahmed Cevdet Paşa (1812-1895) Türk tarihçisi, hukukçusu ve devlet adamı. **Târihi Cevdet** adlı oniki cildlik târihi, Osmanlı devrinin 1774 ile 1825 yılları arasındaki olaylarını anlatır.

bu küçük evrende bilgi ve görgüsünü artırır, serüvenden serüvene atılır ve hiç görmediği uzamları imgeleminde canlandırır.

Monte Kristo Kontu Akdenizin batısında, Marsilya, Paris ve İtalya'da geçer. **Denizci Hasan** ise doğusunda İspanya, Fas, Fransa, Malta, Mısır, Suriye, Lübnan, İstanbul ve Cezayir'de yoğunlaşır.

İki roman arasında belirlediğimiz bir başka benzerlik ise, zaman kavramının ele alınış ve işleniş tarzında ortaya çıkmaktadır. Zamansal sapım (anachronie)²⁵ ve kısaltmaların (ellipse)²⁶ önemli bir işleve sahip olduğu romanlarda okur, zamanı ya verilen açık ve kesin tarihlerden ya da zamanın kişiler üzerinde yarattığı fiziksel değişikliklerden öğrenir.

Monte Kristo Kontu'nda, verilen kesin tarihlerden hareketle, olayların süredizimsel (chronologique) sırasını takip etmek oldukça kolaydır. **Denizci Hasan**'da ise bu sıra zamansal sapımlarla sık sık kesilir. Ancak önemli olayların kesin tarihinden yola çıkarak belirli bir zamansal yapı oluşturmak hiç de zor değildir. Romanların başlangıç tarihleri kesin olarak verilmiştir.

Monte-Kristo Kontu: 24 Şubat 1815²⁷

Denizci Hasan : 1790²⁸

Roman kişileri üzgün ve sıkıntılı oldukları anlarda zaman çok yavaş, sevinçli ve umutlu oldukları anlarda ise daha hızlı akar.

"Artık her şeyden umudunu kesen Dantés zamanı da unuttur"²⁹. Aradan dört yıl geçmişti, ikinci yılın sonunda Dantés artık günleri saymaktan vaz geçmişti³⁰. "Üç gün geçti. Dakika, dakika sayılan ve geçmek bilmeyen yetmiş iki saat"³¹.

²⁵ Genette, Gérard, **Figures III**, Eds du Seuil, Paris, 1972, s. 78.

²⁶ A.g.y., s. 139.

²⁷ Ahmed Midhat, a.g.y., s. 3.

²⁸ A.g.y., s.2.

²⁹ Dumas, Alexandre, a.g.y., s.168.

³⁰ A.g.y., s.168.

³¹ s.173.

30 Temmuz 1816'da Edmond Dantés için hapisten az da olsa kurtulma umudu doğunca zaman daha hızlı akmaya başlar. Aynı yapı **Denizci Hasan**'da da sıklıkla kullanılır.

"Günler, haftalar, aylar geçiyordu, Dantés hep bekliyordu"³².

"Denizci Hasan'ı nerede bırakmıştık, bundan üç yıl önce âdeta kaçar gibi, Marsilya Limanı'ndan hareketle denize çıkmış olduğu halde bırakmıştık." "Denizci Hasan Kadiks'te tam bir sene oyalandı", 1793 Şubat'ına doğru idi ki, Şam'daki Emevi camiinde bir adam türedi." "Şimdi biz kırkımızı geçtik ha! Ellisine yaklaştık ha! Ulan bu elli sene nasıl geçti"³³.

Kullanılan zamansal kısaltmalarla başkişiler hedeflerine daha kolay ulaşır ve romanların zamansal boyutu daha geniş bir perspektik kazanır³⁴.

Zamanın kişiler üzerine meydana getirdiği fiziksel değişikliklerde inkar edilemeyecek ölçüde önemlidir. Öyle ki, zaman, her iki romanda da kişilerin yüzünden okunabilir.

"Hapiste kaldığı süre içinde Dantés'nin yuvarlak yüzü uzamış, yüzünde gülümseme kalmamıştı. Bakışları üzgün ve kin doluydu. Uzun süreden beri gün ışığı görmeyen teni matlaşmıştı."³⁵.

Dantés o kadar değişmiştir ki onu gören bir tayfası tanıyamaz.

"Adın benziyor ama, kendin benzemiyorsun, benim aradığım mutahharoğlu, genç, babayığit bir çocuktu. Sen ise kırkını geçmiş kıranta bir herifsin"³⁶.

³² s. 161.

³³ Ahmed Midhat, a.g.y., ss.412, 411, 419.

³⁴ Dumas, Alexandre, a.g.y., ss.168, 213.

³⁵ A.g.y., s.269.

³⁶ Ahmed Midhat, a.g.y., s.411.

Hasan da öylesine değişmiştir ki çevresindeki insanlar onu tanımakta güçlük çekerler.

Romanlar arasında dikkatimizi çeken son bir benzerlik de yapısal olarak aynı sonu paylaşmalarıdır. Kötüler cezalandırılır, iyiler ödüllendirilir. Sonları itibariyle her iki romanın da doğu masallarında rastladığımız "mutlu son" tekniğiyle sona erdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Genel çizgileriyle de olsa göstermeye çalıştığımız gibi, aralarında ilk bakışta hiçbir benzerlik bulunmayan **Monte-Kristo Kontu** ve **Denizci Hasan** temelde aynı anlatım tekniklerini paylaşırlar. Ahmed Midhat, "ilk başarılı Türk romanı" olarak kabul edilen yapıtında anlatım tekniklerinin kurgulanmasında **Monte-Kristo Kontu**'nu örnek olarak almış, ancak gerekli gördüğü yerlerde Türk okurunun zevklerini göz önünde bulundurarak, bugün bile herkesin büyük bir ilgiyle okuduğu, sürükleyici, sürükleyici olduğu kadar da öğretici bir roman yazmıştır. Ayrıca şunu da vurgulamak gerekir ki **Denizci Hasan** "bir öykünme değildir". İçindeki düşünce, bilgi ve bakış açısı farklılıklarıyla her zaman özgünlüğünü koruyacak olan bir yapıttır.

ARAP EDEBİYATINDA BİR EDEBİ NESİR TÜRÜ OLARAK TEVKİ'ÂT

Doç. Dr. Kenan DEMİRAYAK

Tevkî ile halifelerin, vezirlerin, valilerin, emir vb. devlet adamlarının herhangi bir şikayet, istek vb. hususlarda kendilerine sunulan dilekçe ve yazılar üzerine yazdıkları notlar kastedilir. Dilekçe veya yazının takdim edildiği devlet adamı bu yazı üzerine yazdığı *tevkî* ile bir mesele hakkındaki olumlu veya olumsuz görüşünü belirtir¹.

Dilekçe sahibinin herhangi bir şikayetini, isteğini veya başına gelen bir sıkıntıyı anlattığından, bu dilekçe veya yazıların muhtevası kısasa olarak adlandırılmış, bu dilekçelere de, elbise parçasına benzetilerek, *ruk'a* adı verilmiştir².

Câhiliye dönemi Arap edebiyatında *tevkî* sanatının, günümüze herhangi bir örneğinin ulaşmamış olması nedeniyle, mevcut olmadığını zannediyoruz. Nitekim birçok edebiyatçı ve dil alimi *tevkî*'nin islâmî bir sanat olup Arapların bu sanatı önceden bilmediklerini belirtmektedir³. Cahiliye döneminde *tevkî* sanatının mevcut olmayışının nedeni Arap sosyal ve kültürel ortamının böyle bir sanata ihtiyacı olmayışı ve mevcut çevrede yazının yaygın olmayışı ile izah edilebilir. Buna ilave olarak şunu belirtmek gerekir ki, Araplar cahiliye döneminde kabile reislerine veya yöneticilerine herhangi bir meseleyi yazılı olarak değil, sözlü olarak arz ederlerdi⁴.

Şevkî Dayf *tevkî*'nin Fars kral ve vezirlerince kullanılan bir sanat olup Abbâsî halifelerinin bu hususta Fars kral ve vezirlerini

¹ Tâhâ Muhsin, "et-Tevkî' fennun edebî", *el-Câmi'a*, Câmi'atu'l-Mevsil, Sayı 8, Haziran, 1975, s. 49.

² Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, I-III, Beyrut, 1351/1933, I, 87; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebî'l-'arabî, el-'Asru'l-'Abbâsî el-evvel*, Kahire, 1973, s. 489.

³ Bkz. ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, V, 549 (Ë.ÿ+).

⁴ Tâhâ Muhsin, a.g.m., s. 49.